

ה'פרהוד' בכתבים בערבית מאת מדינאים ומחברים עיראקיים

יהודה תגר

ה'פרהוד', זה הכינוי שניתן לפרעות ביהודי בגדאד בחג השבועות תש"א. בדכריו אדון בדיונים של מדינאים ומחברים עיראקיים על פרשה זו, כפי שהיא משתקפת בכתביהם בלשון הערבית. בחיבורים הלא-מעטים על נושא זה בעברית כמעט לא ניתנה הדעת על האספקלריה הערבית של הפרשה, שיש בה עניין אפילו אם נקדים ונאמר כי גופי-הדברים שנכתבו על כך בערבית מעטים הם, ומיעוטם ודלותם הם שמעוררים עניין. בראשית אפריל 1941 תפס רשיד עאלי אל-כיילאני את השלטון בעיראק. שותפיו ל'מרד'¹ היו 4 קולונלים, שכונו 'ריבוע-הזהב' ושלטו בצבא, והמופתי הירושלמי חג' אמין אל-חוסייני. העוצר עבד אל-אלאה ותומכיו מכין המדינאים הפרו-בריטיים ברחו, היחסים בין בריטניה לעיראק היו קרובים לעימות צבאי, ועיראק ביקשה סיוע צבאי מגרמניה. רוב תושבי עיראק ייחלו לנצחון מעצמות-הציר במלחמת-העולם ותמכו במרד.

המרד ותפיסת השלטון היוו שיא בפעילות הלאומנים העיראקים הפאן-ערביים, אשר דגלו בסיסמאות של: איחוד ערבי, מלחמה באינטרסים האימפריאליסטיים של בריטניה בעיראק ומאבק נגד הציונות ו'שלוחתה' – העדה היהודית בעיראק. מסע לאומני זה נתמך במשך מספר שנים על-ידי הציר הגרמני בבגדאד ד"ר פ' גרובה. גרמניה הנאצית הפעילה מכונת-תעמולה 'יעילה ו'משומנת' בכספים, ופעלה בקרב מדינאים, עולמא (אנשי-דת), ובמיוחד בקרב העיתונות, הקצונה הצבאית והמשטרתית, מערכת החינוך והסטודנטים. גם המופתי הירושלמי, חג' אמין, שעמד בראש קבוצה שמנתה כ-400 גולים פלסטינאים בבגדאד, סייע לתנועה לאומנית זו. הן הפלסטינאים והן הנאצים טיפספו אט-אט לקרקע העיראקית הפורה את ארס השינאה ליהודים.

בחודשי אפריל-מאי 1941 השתלט אירגון 'אל-פתוה' הפרו-נאצי על בגדאד, ובני-נוער נלהבים, בסיוע פרחי הרחוב, התנכלו ליהודים ופגעו בהם, אך לא הגיעו לשפיכות-דמים. דווקא לאחר שהובס המרד ב-29 למאי, ורשיד עאלי, המופתי ותומכיהם ברחו לאיראן, ניחתה המכה על היהודים.

1 המושג 'מרד' לתיאור האירועים הללו ניתן על-ידי הבריטים והתקבל על-ידי המישטר המלוכני של עבד אל-אילאה ובמערב. אהרר רשיד עאלי כינו את האירועים 'תנועת' רשיד עאלי (חרכה).

על מהלך הפרעות ביהודים כחג השבועות נכתב הרבה, ולא אחזור על הדברים. ליהודים היו: 179 הרוגים, 800 פצועים שאושפזו, ועוד כמה מאות שנחבשו ושוּלחו לבתייהם; נשים ונערות נאנסו ונחטפו; כ־3,000 בתי־מגורים ובתי־עסק הותקפו, הוצתו ונברזו.

שתי סוגיות בפרשת ה'פרהוד' אינן ברורות עד היום: האחת — האם היו הפרעות תוצאה של תוכנית מחושבת ומאורגנת מראש? אני נוטה לגירסה המשיבה על כך בחיוב, אף־על־פי שאין לכך ראיות חותכות.

רוב המקורות הדנים ב'פרהוד' מצביעים על שני מרכיבים שלקחו בו חלק: המבצעים והמכווינים. המבצעים, מקרב ההמון, המניע העיקרי לפעילותם היה לשרוד, לבוז ולאנוס. שנאת יהודים וסיכות פוליטיות היו מבחינתם גורם מישני בלבד. ואלו מניעי המכווינים — מקרב הקצונה, העולמא והסטודנטים — היו חישובים פוליטיים ושנאת־יהודים. יש טוענים, שכאילו חיילי הצבא העיראקי המובס ראו בגילויי השמחה היהודית מעין שמחה לאיד, וכתגובה על כך החלו בהתפרעות, אשר לא תוכננה מראש ולא הודרכה ממרכז מכון. אליהם הצטרפו בני־האספסוף, בדואים ואחרים, אולם נתונים רבים מלמדים את ההיפך מזה. גם דו"ח השגריר הבריטי ק' קורנוואליס מה־11.7.1941 מציין במפורש 'קיימות עדויות המראות כי המהומות נגרמו על־ידי הסתה של קציני צבא ומשטרה...'²

קרוב לוודאי, ועדויות ישירות ונסיבתיות מרובות מצביעות על כך, שהשר יונס אל־סכעאוי, שנשאר כבגדאד לאחר כישלון המרד ומינה את עצמו למפקד צבאי של בגדאד, תיכנן טבח מאורגן של יהודי העיר. דו"ח ועדת־החקירה שמינתה ממשלת עיראק לחקירת אירועי ה'פרהוד' קובע במפורש: 'לועדה נתברר כי לאיש הזה (סכעאוי) היתה מלכתחילה כוונה להשמיד את היהודים.'³

הסוגיה העלומה השנייה היא האם, ועד כמה, היו הבריטים מעורבים בפרוץ פרעות אלה ביהודים או אחראים להן. ועוד נדון בכך בהמשך.

אציין עוד, אף שהדבר חורג מתחום דיוני, כי פרעות אלה עירערו בקרב היהודים את הרגשת השייכות למקום, לטריטוריה — בשונה מהרגשת השייכות לעם — שבה חיו ברציפות כ־2,500 שנה. היה ברור להם שאחרי פרעות כאלה הרי המשך קיומה של עדה יהודית בעיראק אינו מובטח ואינו מובן מאליו. הפרעות היו אחד הגורמים לצמיחת תנועה ציונית־חלוצית בעיראק ולתהליך שסופו עלייה בהמון של יהדות זו לישראל.

2 אגרת מס' 185 למשרד החוץ הבריטי בלונדון. גנוך המדינה הבריטית, תיק משרד החוץ, 4231/1/93, 371/27078.

3 דו"ח ועדת החקירה ראה: עבד אל־רזאק אלחסני, 'הסודות הכמוסים של תנועת שנת 1941 המשחררת', צידון 1974, עמ' 226-236 — عبد الرزاق الحسيني، الاسرار الخفية لحركة سنة 1941 التحريرية، صيدا 1974. הדו"ח כמלואו בתרגום עברי מתפרסם בחוברת זו — המערכת.

הקו הכללי – התעלמות מהפרעות ביהודים

עד כמה הגיבו פוליטיקאים וכותבי־רשומות עיראקים על ה'פרהוד' ? מבדיקה של כתבים רבים בערבית העוסקים בתקופה זו – הן זכרונות של מדינאים ושל אישי־ציבור עיראקים והן רשומות ותולדות של אותם ימים, שנכתבו בידי אוהדי תנועת רשיד עאלי וספיחיה – עולה תופעה בולטת: התעלמות מה'פרהוד'. זו התעלמות כמעט כללית, והיוצאים־מן־הכלל מלמדים על הכלל. הנושא מחייב מחקר מדוקדק יותר, אבל הבדיקה שעשיתי כוללת את עיקרי הדברים שנכתבו על התקופה, וביסודה היא ודאי מציעה תמונה נכונה.

מוחמד מהדי כובה, מנהיג המפלגה הלאומנית 'אסתיקלאל' (עצמאות) שירת כשר בממשלות שונות, ולאחר מהפכת יולי 1958 נתמנה לחבר מועצת הריבונות. בזמנו היה מאוהדי ותומכי תנועת רשיד עאלי וכתב על־כך בהרחבה בזכרונותיו⁴, אך את נושא ה'פרהוד' לא הזכיר כלל.

זכרונותיו של המדינאי עבד אל עזיז אלקצאב⁵, עיקרן עוסק בפרק־זמן מוקדם יותר, שבו הוא שירת כשר הפנים העיראקי, אך פרקי הסיום בספרו עוסקים באירועי שנות ה־40 המאוחרות. ואף־על־פי־כן אין בספרו כל דיון ב'פרהוד'.

משמעותית יותר היא התעלמותו של כאמל צ'אדרצי⁶, המנהיג הליבראלי של המפלגה הלאומית דמוקראטית (אלחזב אלוטני אלדמוקראטי), מהפרעות ביהודים. שכן מדינאי מתון זה היה הוגן ביחסו אל הקהילה היהודית בבגדאד יותר מכל מדינאי עיראקי אחר. בשיחות פרטיות⁶ גינה צ'אדרצי את ה'פרהוד' והביע את הזדעזעותו מהטבח האכזרי ביהודים, אולם בספרו⁷ לא הזכיר פרשה זו אפילו ברמז. יתר־על־כן, בספרו הוא נאלץ לתרץ את תמיכת היסודות המתקדמים (אלענאצר אלמותקדמה) בעיראק בתנועת רשיד עאלי, שהיתה בעיקרה תנועה לאומנית פרו־נאצית. צ'אדרצי מסביר זאת על רקע האיבה של 'היסודות־המתקדמים' לאנגלים משעבדי עיראק.⁸ האם הוא לא נגע כלל ב'פרהוד' מפני שלא היה בפיו תירוץ לפרשה מחפירה זו הממיטה קלון על העם העיראקי? או מתוך בושה? שהרי צ'אדרצי היה מתקדם וליבראלי יותר ממפלגתו ויותר מרוב־רובם של קוראיו הפוטנציאליים. אפשר להעלות השערות לסיבות של עמדתו זו; ידיעה ודאית אין בידינו.

4 זכרונות מוחמד מהדי כובה – محمد مهدي كبة، مذكراتي من صميم الاحداث 1918 – 1908، دار الطليعة، بيروت 1970.

5 זכרונות עבד אלעזיז אלקצאב (המחבר היה דודו של עבדאללה אלקצאב, נציג משרד הפנים בועדת החקירה הממשלתית על ה'פרהוד') – عبد العزيز القصاب، من ذكرياتي، بيروت 1972. אני מסתמך על שיחותי בשנת 1951 בבגדאד עם שניים ממכריו, מ' ש', והמורה א' ש', החי כיום בארץ. שהיו מבאי־ביתו של צ'אדרצי.

7 זכרונות כאמל צ'אדרצי ותולדות המפלגה הלאומית־דמוקראטית – كامل الجادرجي، مذكرات كامل الجادرجي وتاريخ الحزب الوطني الديمقراطي، دار الطليعة، بيروت 1970.

8 שם, עמ' 54.

גם ספרו של תופיק אלסווידי,⁹ מבכירי המדינאים העיראקיים עד מהפכת 1958, לא דן ב'פרהוד'.¹⁰ אף-על-פי שלמדינאי זה יש איזו זיקה, לפחות משפחתית, לפרשה. אחיו, נאג' אלסווידי, היה שר הפנים בממשלת רשיד עאלי בעת המרד. לקאטגוריה זו של ספרי-זכרונות שייכים גם חיבוריהם של טהא אל-האשמי וטאלב מושתאק. אך בגלל מעורבותם האישית של המחברים בפרשת רשיד עאלי ב-1941 אכלול אותם במסגרת הספרים והמאמרים הדנים ישירות בנושא המרד. גם רשיד עאלי עצמו אינו נוגע בזכרונותיו¹¹ ב'פרהוד', כמוהו נהגו צלאח אלדין אלצבאג ועלי מחמוד אלשייח' עלי בספריהם.

צלאח אלדין אלצבאג היה האיש החזק בקבוצת ארבעת הקולונלים שכונתה 'ריבוע הזהב', שלטה בצבא והיתה הכוח המרכזי מאחורי תנועת רשיד עאלי. בספרו¹² מתאר אלצבאג בהרחבה את האירועים שהביאו לתפיסת השלטון בידי רשיד עאלי ואת שלבי-המלחמה בבריטים, ומסיים בכישלון המרד ובכריחת מנהיגיו לטהראן. ה'פרהוד' אירע, כזכור, יום לאחר התמוטטות השלטון.

עלי מחמוד אלשייח' עלי מתחיל את ספרו¹³ בכריחה לטהראן. מדינאי לאומני זה, ששימש פשר המשפטים בממשלת-המרד של רשיד עאלי, מתאר בספר את האירועים שקדמו למרד ואת מהלכיו, וזאת תוך כדי הצגת טיעוניו בעת משפטו. נראה שגם הוא ראה עצמו פטור מלהזכיר את ה'פרהוד', שהרי ספרו פותח בכריחה לטהראן, כשם שקודמו ראה עצמו פטור מכך שהרי ספרו סיים בכריחה לטהראן.

טאלב מושתאק, שהזכרנוהו לעיל, היה קונסול-כללי של עיראק בירושלים עד ה-18 באפריל 1941 ונפגש בה עם העוצר עבד אל-אילאה ופמלייתו, שלאחר בורחם מעיראק הגיעו לירושלים. ממשלת המרד מינתה אותו לקונסול עיראק בטהראן, ואת דרכו למקום כהונתו החדש עשה בפמליית הבורחים ממחנה רשיד עאלי. בספרו¹⁴ הוא מתאר את ימי רשיד עאלי האחרונים בבגדאד, את הכריחה לטהראן ואת השהייה בה עד כריחת אחדים מהפמליה אל מחוץ לאיראן ומאסר האחרים. ה'פרהוד' אינו מוזכר כלל בספרו.

לדין קצר, שתי שורות בסך-הכל, זוכה ה'פרהוד' בספרו של עותמאן כמאל חדאד, שהיה מזכירו של המופתי הירושלמי, שימש שליח של ממשלת רשיד עאלי לברלין

- 9 זכרונות תופיק אלסווידי — توفيق السويدي ، مذكراتي ، بيروت 1969 .
- 10 ספרו של סווידי לא היה ברשותי בעת כתיבת דברים אלה; על-כן לא יכולתי לבדוק קביעה זו, המבוססת על קריאתי בו לפני כמה שנים.
- 11 זכרונות רשיד עאלי—رشيد عالي الكيلاني، مذكرات رشيد عالي، مجلة آخرساعة، القاهرة 1957 .
- 12 צלאח אלדין אלצבאג, אבירי הלאומיות הערבית בעיראק—صلاح الدين الصباغ ، فرسان العروبة في العراق ، الشباب العربي، دمشق 1956 .
- 13 עלי מחמוד אלשייח' עלי, משפטנו, פנים-מול-פנים (אני מודה לפרופ' ששון סומך שהציע לי את התרגום העברי לשם של ספר זה, שהינו מושג משפטי עיראקי ערבי) — علي محمود الشيخ علي ، محاكمتنا الوجاهية، المكتبة العصرية بيروت بد-ت .
- 14 טאלב מושתאק, תולדותי — طالب مشتاق . اوراق ايامي 1900—1958 . بيروت 1968 .

והיה בפמליית הבורחים לטהראן. בספרו מציין חדאד, כי מדיניות רשיד עאלי היתה לשמור על הסדר ולמנוע התפרצות אנטי־יהודית, והוא הצליח בכך הואיל והמהומות נגד היהודים התרחשו לאחר שבא הקץ על שלטונו.¹⁵

תיאור קצר של ה'פרהוד' ניתן גם בספר־זכרונותיו של טהא אלהאשמי.¹⁶ כותב־הזכרונות היה גנרל עיראקי שנעשה למדינאי וניצב בעמדת־ביניים בין המדינאים הפרו־בריטיים למדינאים הלאומניים שתמכו בתנועת רשיד עאלי. הוא אף היה מקובל במידת מה על 'ריבוע הזהב' ונבחר על־כך, כמועמד פשרה, לראשות־הממשלה. כישלונו לפשר בין העמדות הנוגדות הביאו להדחתו ולהחלפתו בממשלת המרד של רשיד עאלי. הערכותיו לתנועת המרד מעניינות וחשובות, אך דיונו הישיר ב'פרהוד' הוא, כאמור, קצר ביותר.

מוחמד תופיק חוסיין, הלאומני־שמאלני, כותב בספרו¹⁷ על המרידות השונות בשלבי המאבק האנטי־בריטי בעיראק ודן בהרחבה בפרשת מרד רשיד עאלי ב־1941. ב'פרהוד' לא דן כלל.

ספרה של נג'דה פתחי צפאוות, 'עיראק בזכרונות של דיפלומאטים זרים',¹⁸ נכלל פורמאלית במסגרת החיבורים העיראקיים בערבית, ועל־כן אני יכול לציין את זכרונותיו של ד"ר פריץ גרובה, הכלולים בספר. גרובה שירת פמיופה־הכוח ואחר־כך כציר גרמניה בעיראק החל משנת 1932. הוא שימש גורם חשוב בכינון הקשרים בין הלאומנים העיראקיים לגרמניה הנאצית. בפרוץ מלחמת־העולם השנייה חזר לברלין, וחזר לתפקידו בבגדאד במאי 1941. בחלק העוסק בשלבי שליחותו הראשונה כלל גרובה פרק על 'היהודים בעיראק' הכתוב בסגנון מתון, ובו הוא מזכיר, בין היתר, שתי תוכניות יהודיות להתיישבות בעיראק. האחת — בימי הסולטאן עבד אל־חמיד, והשנייה — בימי המלך פייצל. את החלק הודן בפירוט בשליחותו השנייה לבגדאד מסיים גרובה בתיאור בריחתו דרך מוצול וחלב ב־30–31 במאי. לפרשת ה'פרהוד' לא הגיע גם הוא.

עבודותיו של ההיסטוריון העיראקי מג'ד חדורי נתפרסמו באנגלית, ומבחינה פורמאלית הן מחוץ למסגרת דיוני העוסק בחיבורי עיראקים בערבית. אולם ראוי להצביע על נקודה מעניינת אחת בדיונו ב'פרהוד'. בהוצאה הראשונה של ספרו 'עיראק

15 עותמאן כמאל חדאד, תנועת רשיד עאלי המשחררת, עמ' 126–127—عثمان كمال حداد، حركة رشيد عالي الكيلاني سنة 1941، المكتبة العصرية بيروت بدون.

16 זכרונות טהא אלהאשמי, עמ' 455 — طه العاشمي، مذكرات طه العاشمي، بيروت 1967. גם ספר זה לא עמד לרשותי בעת כתיבת הרשימה, ולא יכולתי לבודקו. תיאור ה'פרהוד' בזכרונות אלהאשמי מצויין גם בספר *Middle Version and other Middle* של Elie Kedourie. *The Chatham House Eastern Studies*, London 1970, p. 447, n. 55

17 מוחמד תופיק חוסיין, כאשר תקומם עיראק — محمد توفيق حسين، عندما يثور العراق، بيروت 1959.

18 נגדה פתחי צפאוות, עיראק בזכרונות הדיפלומאטים הזרים, עמ' 91–184 — نجدة فتحي صفوة، العراق في مذكرات الدبلوماسيين الاجانب، المكتبة العصرية، بيروت 1979.

העצמאית'¹⁹ צימצם חדורי את תיאור הפרעות ל'מעשי שוד וביזה' ולא ציין כלל את הטבח ואת קורבנות'הילדים, ואלו בהוצאות מאוחרות יותר²⁰ מציין חדורי 'כמה מאות יהודים שנהרגו'.

נזכיר עוד שני מחברים ערבים, לא-עיראקים, שכתבו על תנועת רשיד עאלי ולא דנו ב'פרהוד', והם מחמד כמאל דסוקי²¹ ויאפי אסמעיל אחמד²². נעבור לשני מחברים עיראקיים, שלא התעלמו מה'פרהוד' ונגעו בו בכתביהם, והם: עבד אל-רזאק אלחסני ומחמוד אלדורה.

ההיסטוריון עבד אל-רזאק אלחסני, רושם תולדות ממשלות עיראק²³, פירסם מחקר מיוחד על תנועת רשיד עאלי וספיחיה, בשם 'היסודות הכמוסים של תנועת שנת 1941 המשחררת'²⁴, ובו, כאמור, פירסם לראשונה את דו"ח הועדה הממשלתית העיראקית לחקר ה'פרהוד'.

מחמוד אלדורה, קצין עיראקי שנעשה היסטוריון, מייחד בספרו²⁵ פרק-מישנה שלם ל'פרהוד'. בימי מרד רשיד עאלי היה אלדורה מהקצינים המקורבים אל אלצבאג; כן היה מעורב בחיסול ההתפרעויות בעת ה'פרהוד', שנבעו — כך הוא מציין, מבלי לפרט — מהרצון 'להתנקם ביהודים'. אלדורה מגלה, כי כבר משעות-הערב הראשונות של האחד ביוני, היום הראשון לפרעות, הוא הציע להטיל עוצר-לילה על בגדאד והוא אף ניסה את ההודעה בנדון, שכללה הוראה לפתוח באש על המפירים את העוצר. הודעה זו הועברה מדרג אחד לדרג שמעליו, ובכל דרגי הפיקוד והאחריות סירב האחראי לחתום עליה בטענה של העדר סמכות לכך, עד שהיא הגיעה אל המפקד העליון של הכוחות המזוינים, העוצר עבד אל-אילאה, ואושרה. בהמשך דבריו מדגיש אלדורה, כמו עותמאן חדאד, כי בימי שלטונו של רשיד עאלי שרר בבגדאד סדר מופתי, וכי התפרעויות ה'פרהוד' והתערערות הסדר הציבורי אירעו רק אחרי בריחת אנשי המישטר המהפכני.

- 19 Majid Khadduri, *Independent Iraq*, London 1951, pp. 203-204 גם ספר זה בהוצאתו הראשונה לא היה בידי בעת כתיבת הדברים ולא יכולתי לבודקו. נאמנים עליי דברי אלי כדורי המציין עובדה זו ומביע את תמיחתו עליה. ראה כדורי, 'צ'טהאם האוד', עמ' 447, הערה 55.
- 20 מ' חדורי, עיראק העצמאית, לונדון 1960, עמ' 245.
- 21 מחמד כמאל דסוקי, מהפכת רשיד עאלי אלכילאני והלאומיות הערבית—محمد كمال الدسوقي، ثورة رشيد عالي الكيلاني والقومية العربية، مجلة السياسة الدولية، العدد 31، يوليو 1970.
- 22 יאפי אסמעיל אחמד, תנועת רשיד עאלי אלכילאני—יאפי اسماعيل احمد، حركة رشيد عالي الكيلاني، منشورة الطلبة، بيروت 1974.
- 23 עבד אל רזאק אלחסני, תולדות ממשלות עיראק—عبد الرزاق الحسني، تاريخ الوزارات العراقية، صيدا 1966.
- 24 עבד אלרזאק אלחסני, שם (ראה הערה 3).
- 25 מחמוד אלדורה, המלחמה העיראקית-בריטית 1941, עמ' 409-411—محمود الدرة، الحرب العراقية البريطانية 1941، دار الطليعة، بيروت 1969. כן ראה מאמרו 'האמת בדבר המרד העיראקי המשחרר 1941' — حقيقة ثورة العراق التحريرية 1941، جريدة الاخبار، 30 أكتوبر 1963.

הגורמים להתעלמות מהפרעות ולאזכורן

אפשר לנסות להשיב על השאלה, מדוע דווקא שני מחברים אלו נגעו ב'פרהוד'? נראה, כי במקרהו של אלדורה ההסבר לכך הוא בדו"ח ועדת החקירה הממשלתית, שמסקנותיה גרמו, לדעתו, 'עוול' לצבא. הוא אינו אומר זאת במפורש, אלא רומז על כך די בכירור. הדו"ח האשים קצינים וחיילים רבים בהשתתפות פעילה בהתפרעויות, האשים קצינים רבים כי הזניחו את תפקידם והמליץ על הדחתם של מפקד הדביזיה הראשונה, חמיד ראפת, ושל מפקד המשטרה הצבאית בכגדאד וקציניו. כן הציע הדו"ח צעדים נוספים, כמו ריתוק הצבא למחנות מחוץ לעיר וכדומה. מתמור אלדורה, שראה עצמו פהיסטוריון של צבא עיראק, נחלץ כאן להגנת הצבא. הפרק על 'הפרהוד' בספרו מאפשר לו לקבוע שהצבא 'היה בסדר', ובזכותו הוחזרו הסדר הציבורי והביטחון על כנם, שכן יחידות צבא מהחטיבה הממונעת הראשונה הן שהצילו אלפי יהודים ממות בטוח.

גם אלחסני אהד את תנועת רשיד עאלי ותמך בה. ככרוניקאי והיסטוריון של ממשלות עיראק, הגיעו לידי מיסמכים וידיעות על תנועה זו. פירסום הסודות הכמוסים' הציג, לדעתו, את תנועת המהפכה ופעיליה באור חיובי ולעומת זאת איפשר לו לבקר את הבריטים ואת אוהדיהם.

הרבה יותר מעניינת השאלה, מדוע התעלמו מן ה'פרהוד' כל המחברים האחרים שכתבו על תקופה זו. האם דוגמת צ'אדרצ'י שהזכרנוהו חשו גם המחברים האחרים שהתעלמו מפרשה זו בושה או אינוחות בהיזכרם בה? האם ראו בכך פרשה שהשתיקה יפה לה, בהנחה שבתולדות כל עם וארץ יש פרשיות מסוג זה? כמובן, קשה להשיב על שאלות מסוג זה בודאות; אך אם יש עניין בהשערות, נראה לי כי הטעמים להתעלמות מהפרעות היו אחרים. ההתעלמות מהפרשה נבעה מאדישות ומאי-החשבת העניין בציבוריות בעיראק.

טבח אכזרי אמנם אינו 'נורמה' מקובלת בעיראק, אולם הוא גם אינו אירוע חריג ביותר בה. תולדותיה העקובות מדם מאז זכתה עיראק בעצמאות מוכיחות זאת: הטבח הפראי באשורים ב-1933, משלחות העונשין האכזריות של הצבא העיראקי נגד המיעוט היוזידי, הדיכוי הנחרץ של מרידות שבטי-הפרת השיעיים בשנות ה-30, הקשיחות במלחמה הממושכת נגד הכורדים שהיתה מלווה הפצצות על ישובים ועל אזרחים, לרבות שימוש בפצצות נאפאלם, הרס כפרים שלמים והגליית תושביהם ועוד. גם מאבקים במישור הבין-מפלגתי בעיראק מצטיינים בברוטאליות: ההרג שערכו הקומוניסטים במתנגדיהם ב-1959, ולעומתו הטבח שערכו הבעת'יסטים בקומוניסטים ב-1963. במישור הבין-לאומי: האכזריות בה גורשו, ערב פרוץ מלחמת עיראק-איראן, כ-40,000 אזרחי איראן שהיו תושבי עיראק מדורי דורות.

על רקע זה, אין ה'פרהוד' מהווה בעיני העיראקים פרשה מיוחדת, הראויה לאזכור ולתגובה. יתר-על-כן, ה'פרהוד' התרחש בשלב הביניים שבין חיסול מישטר רשיד

עאלי, שהיה אהוד על רוב העיראקים, ובין שובם של הכריטים, שהיו שנואים על רוב העיראקים, ככובשים. שני אירועים אלה פגעו עמוק בגאווה הלאומית העיראקית. הפרעות שנתחוללו על רקע זה לא עוררו תהודה מיוחדת בעיראק, ומכאן ההתעלמות מהן.

כאן המקום לחזור לסוגיית המעורבות הבריטית. המחברים העיראקים מתומכי תנועת רשיד עאלי, שעסקו בשאלה זו, קובעים שלבריטים יד באירועי ה'פרהוד'. לקביעה זו שותפים אלחסני,²⁶ אלדורה²⁷ ואחרים. בהקשר זה ראוי להזכיר את דברי דאוד אל ח'ידרי, אחד מארבעת חברי מועצת-המדינה שהוקמה ליד העוצר, שאמר: 'הכל' (דהיינו 'הפרהוד') נגרם באשמת הכריטים, אך איש לא יודה בכך'.²⁸ אפשר, אפוא, לסכם, כי בין שהיתה לכריטים יד באירועי ה'פרהוד' ובין שלא היתה — ואין הוכחות חותכות בנידון — רוב העיראקים משוכנעים, כי הכריטים אכן היו מעורבים בפרשה זו.

נקודה נוספת הראויה לציין היא מספר קורבנות ה'פרהוד'. לפי המקורות היהודיים — ובהתאם לסיכום שנערך בידי ועדה מיוחדת שהקימה ראשות הקהילה בבגדאד, שחישבה את מספר ההרוגים — הגיע מספר הקורבנות ל-179.²⁹ גם עבדאללה אלקצאב, חבר ועדת-החקירה לאירועי ה'פרהוד', אמר לאלחסני שנהרגו כ-600 יהודים. מספר זה אישר גם ח'אלד חג'אזי, המפקד שמונה למשטרת בגדאד אחרי המרד.³⁰ מג'יד חדורי מדבר גם הוא על 'כמה מאות יהודים שנהרגו'.³¹ אין הסבר מלא להפרש הגדול בין המקורות השונים בדבר מספר ההרוגים; גם קשה להסביר מדוע דווקא המקורות העיראקים, נציגי הצד הפוגע, נוקטים מספרים גבוהים של הרוגים יהודים, ואילו מקורות היהודים, הצד שנפגע, מוסרים מספרים נמוכים יותר. תשובה חלקית לכך, ולא משכנעת ביותר, היא שהמקורות העיראקיים — שידעו מצידם על ממדי ההתפרעות, והכירו את האכזריות שבני-עמם מסוגלים להידרדר אליה — העריכו כי בהתפרעות מעין ה'פרהוד' ודאי הגיע מספר הקורבנות לכמה מאות. לסיום, ראוי לציין כי המחברים העיראקים לא הבחינו בקשר שהיה בין ה'פרהוד' לנטישת גולת בבל ולעליית המוני יהודיה לישראל.

מעניין שדווקא כמה מחברים פלסטינאים, כמו סברי ג'רייס, עצאם סרטאווי ואחרים עמדו על קשר זה, אבל חיבוריהם הם מחוץ לגדר דיוננו במאמר זה.

26 אלחסני, שם, עמ' 157, 223.

27 אלדורה, שם, עמ' 411.

28 ראה: יומנו של אברהם תוינה, כרך 2, מס' 11 (מאי-יוני 1973), עמ' 7.

29 ראה: אברהם תוינה, גולים וגאולים. כרך ג, עמ' 45, ואחרים.

30 אלחסני, תולדות ממשלות עיראק, כרך 5, עמ' 268.

31 ראה לעיל, הערה 20.